

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ՌՈՊԸՐԹ ՖԸԼԹԸՆ.

Կրնամք համարձակ ըսել թե մեր ընթերցողաց մեջ մարդ չկայոր շոգենառով ճամբորդութիւն մը ըրած է։ Կամ զայն տեսած չըլլայ։ Բայց մեջերենն շատեր կրնան գտնուիլ որ չգիտնան թե ո՞վ է այն հրաշայի շոգեմուղ, կոնականերձ, փրփրադեզ ձեպընքաց ճանապարհորդութեան հնարողը, և փափաքին ճանչնալ իմանալ։ Նա ինքն է ՌՈՊԸՐԹ ՖԸԼԹԸՆ՝ ամերիկացի մեծահռչակ ճարտար մեքենագետը, որ իւր կենցաղօգուտ գիւտովը հանուրց ազգաց երախտագիտութեանն արժանի էղէ։

Ամերիկոյ Միացեալ-Նահանգաց Նիւ-Եօրք քաղաքին բովերը ծնաւ Ֆըլքըն 1765ին։ Ծնողըը հինգ զաւկի տէր՝ աղքատ իռլանտացի փախստականներ էին։ Երէք տարեկան էր Ֆըլքըն երբոր հայրը մեռաւ, և տասնըութը տարուան Էդաժ ժամանակը հազիւ քիչ մը գրել կարդալ ու հաշիւ ընել գիտէր։ Խեղճ պատանին ամենայն ջանքովն այնչափը միայն կրցէր էր իւր գիւղին դպրոցին մէջ սովորիլ։ Սակայն ուսման և կրթութեան սիրովը վառուած՝ Էլաւ Փիլադելփիա քաղաքը գնաց, և հոն գիշեր ցորէկ անխոնջ աշխատելով գծագրութեան, նկարչութեան ու մեքենականութեան մէջ շատ յառաջ գնաց։ Կենդանագիր քաշելու և դիտականկար վաճառելու համար պանդոկէ պանդոկ, փողոցէ փողոց պտըտելով քանի մը տարուան մէջ կրցաւ քիչ մը ստակ ժողովել ու ագարակիկ մը գնելով խեղճ մայրը մեջը դնել՝ որ առանց ուրիշի կարօտ ըլլալու կարող ըլլայ ապրիլ։

Այս կողմանէ ծնողաւոր Ֆըլքընին սիրտն որ հանգչեցաւ, 1786ին Էլաւ Անգղիա գնաց, յուսալով որ իւր քաղաքակից հռչակաւոր Ուէսթ պատմական նկարիչն՝ իրեն ճարտարարուեստ ուսուցիչ է և վեհանձն պաշտպան կըլլայ։

Յոյսը պարապ չէլաւ։ Բարեսէրն Ուէսթ գինըն իրեն աշակերտ և սեղանակից ըրաւ։ Իւր ձեռքին տակ բեպետ մեծ յառաջադիմութիւն ըրաւ Ֆըլքըն, Բայց հասկըցաւ միանգամայն որ իւր կոչումը նկարչութիւն չէր, այլ մեքենագիտութիւնն էր։ Ուստի և սրտի մտօք անոր Էտէէ Էղաւ՝ առանց նկարչութիւնը բոլորովին ձեռքէ բողոյ։ Զբանցքները, ջրմուղները, ճամբաներն ու կամուրջները լաւցընելու համար 1793 ին տէրութեան առաջարկութիւններ ըրաւ, ջրանցք-

ները փորելու համար տեսակ տեսակ խոփեր հնարեց, մարմարիոն սղոցելու համար ջաղացներ, և կանեփ մանելու ու ջուան գործելու մեքենաներ։

Այսչափ աշխատանացը փոխարեն այլ և այլ ուսումնական ընկերութիւններէ քանի մը շնորհակալութեան քղրեր ու արտօնագրեր ընդունեցաւ։ Ֆըլքըն Մեծին Բրիտանիոյ մէջ. և յուսալով թե Գաղղիոյ մէջ աւելի խրախոյս գտնէ, 1796ին Փարիզ Էկաւ, ուր իւր բախտէն այն ժամանակ Միացեալ-Նահանգաց դեսպանն էր ձօնել Պարիս հռչակաւոր բանաստեղծը, և այնպիսի սերտ բարեկամութեամբ մը իրարու հետ կապուեցան, որ մինչեւ իրենց մահը տեսէ։ Հոն համատեսարանին (panorama) աշխատեցաւ Ֆըլքըն, և այնու շատ ստակ վաստըկելով կրցաւ իւր մեքենական փորձերն յառաջ տանիլ։ Շատ տարի Էտէէ Էղաւ նաւական պատերազմին ոճը փոխելու՝ բշտամեաց նաւերն օղը հանելու հնարքն գտնելով։ Եւ անոր համար տեսակ մը ուսմը հնարեց, զոր *portulans*, այսինքն բմբրահուկ կանուաներ։ Այն ժամանակն առաջին հիւպատոս էր Պոնափարք, որ ծովասոյզ նաւ մը շինելու և ծովուն տակ ճայրմունքներ ընելու համար Ֆըլքընին օգնեց։ Բայց երբոր փորձերն ուզածին պէս չյաջողեցան, ձեռքէ բողոց գինը, Ֆըլքըն ալ յուսահատած՝ բոլոր ուշադրութիւնն ու խելըը միտըը շոգենաւ շինելու տուաւ՝ կատարելագործելով Ժուֆրուա գաղղիացւոյն ըրածն, որ իրմէ յառաջ Լիոն քաղաքին մէջ Հոռոպանոս գետին վրայ նմանօրինակ գործի մը քիչ մը քալեցուցէր էր։ Նոյն միջոցին Թոսքանայի մայրաքաղաքը Ֆիորենցայի կամ Փլորենտիոյ մէջ Սերաֆինոյ Սեռարի անունով մէկն ալ շոգեշարժ մեքենայով նաւ քալեցընելու տեղեկութիւն մը հրատարակէր էր։ Այս երկուքին կարծիքն առաւ բննեց Ֆըլքըն, զանոնք կատարելագործեց, անուանոր նաւ մը շինել տուաւ, ու 1805ին օգոստոսի 9ին գիտութեանց ձեմարանին նուիրակացն առջէն Սէն գետին վրայ քալեցուց զայն, որ ժամուան մը մէջ 6 հազարամէրր տեղ կտրեց։

Բայց իւր նորութեանը համար այս հրաշայի գիւտը շատ կուսակիցներ ջուրնեցաւ։ Շատերը տեսան նաւուն շոգոյ գօրութեամբը քալելը, սակայն իրենց

խելքին դեմ գալուն համար՝ աջքով տեսածնին բերնով կուրանային, և իբրեւ ջրլայիբ բան կմերժէին, անմտաբար ալ կծաղրէին: Խեղճ Ֆլուրըն յառաջատեսցաւ, գնաց նորէն Պոնափարքին դիմեց որ Պուլոնէի բանակին մէջ կեցած՝ Անգղիոյ վրայ յարձակիլ կմտածէր: Երբ Ամերիկացւոյն առաջարկութեանը անձամբ ուշ դներ Նափոլեոն, տարակոյս չկայ որ քէ շոգենաւը կյաջողէր և քէ բմբրածուկով նաւերն այրելուն զիտը, և այս երկու գորաւոր նմարբներով շատ հաւանական է որ վախճանին ալ կհասներ՝ տիրապետելով բոլոր Անգղիոյ: Բայց խելքը միտքը նիւթական պատերազմին տուած ջուգեց զայն դիւրացընող միջոցներուն անձամբ միտ դնել, և Ֆլուրընի առաջարկութեանց քննութիւնը՝ զիտութեանց ձեւաբանին յանձնեց. այն ալ իբրեւ անգործադրելի մերժեց զանոնք:

Ֆլուրըն, սիրտը կտորած, հարկ եղաւ որ Էլլէ ուրիշ տեղ իւր օգտաւետ զիտելուն պաշտպան և ընդունող փնտռէ: Անգղիա գնաց. հոն ալ ընդունելութիւն չգտաւ. պարտաւորեցաւ նորէն իւր հայրենիքն Ամերիկա դառնալ, և 1807ին օգոստոս ամսոյն մէջ Լըտսըն քաղաքին հաւանագատին մէջ *Рындер* կոչուած շոգենաւը քալեցուց, և քանի մը օր Էտըր ուրախութեամբ իւր առաջին ճանապարհորդութիւնն ըրաւ անով Նիւ-Եօրքէն մինչեւ Ալպընի քաղաքը: Անկեց Էտըր դեռ ուրիշ շոգենաւեր ալ շինեց Միացեալ-Նահանգաց գետերուն վրայ բանելու: Եւ երբոր 1814ին երկար ճամբայ ընելու համար մեծ ռոգենաւի մը շինութեան ձեռք զարկաւ և լմըննալու

վրայ էր, յաջորդ տարին սաստիկ աշխատանքէն ու պաղատութենէն նիւանդացաւ մեռաւ. Ֆլուրըն 49 տարեկան: Նիւ-Եօրքէն բոլոր իմաստունները յուղարկաւորութեանը հանդեսին ներկայ էին, օրագիրները սգանշանով պատեցան, և ամենքն առ հասարակ 50 օր սուգ բռնեցին:

Ֆլուրըն հարիւր հազար տոլար պարտք բողոց, որ ինկզ հարիւր յիսուն հազար Ֆրանքի ջափ կընէ. 1829 ին տերութիւնը իւր որդւոցը յիսուն հազար տոլար շնորհեց՝ 1815էն ի վեր այն գումարին բերած շահովը. և 1858ին պարգեւեց նաեւ հարիւր հազար տոլար:

Մեծ շոգենաւը քանի մը օրէն բոլորովին լմընցաւ, անունը յաւերժայիշատակ հընարողին անուամբը ՖԼՈՐԵՆ դրին, և Ովկիանոսին լեռնակուտակ ալիքը հսկայագորպատուելով անցած ժամանակը զՆափոլեոն Սուրբ Հեղինէ կողին գերի տանող Բելքրոփոն առագաստաւոր նաւուն պատանեցաւ: Ո՛ր գիտէ զայն տեսած առէնն ինչէր անցան բազմալար բանտարկելոյն մտքէն. գեր Պուլոնէի բանակն ու Անգղիոյ կործանմանն ունեցած խորհուրդները յիշած ու այսպիսի բազմաշահ զիտին առաջարկութիւնը մերժելուն վրայ դառնակսկիծ ցաւ ու զիշ զգացած է, որով ամենայն դիւրութեամբ կարող էր իւր փափաքին հասնիլ: Ո՛րջափ մարդիկ կան որ այսպէս ձեռքերնին անցած գեղեցիկ առիթներն ու յաջողութիւնները՝ աննոգութեամբ կամ անմտութեամբ կկորսընցընեն, և լետոյ անօգուտ ցաւ ու միշտ կրաշեն՝ երբ ալ շնտ ուշ է...

ՌՈԳԼՐԹ ՖԼՈՐԵՆ. — ROBERT FULTON.

մայադր բանտարկելոյն մտքէն. գեր Պուլոնէի բանակն ու Անգղիոյ կործանմանն ունեցած խորհուրդները յիշած ու այսպիսի բազմաշահ զիտին առաջարկութիւնը մերժելուն վրայ դառնակսկիծ ցաւ ու զիշ զգացած է, որով ամենայն դիւրութեամբ կարող էր իւր փափաքին հասնիլ: Ո՛րջափ մարդիկ կան որ այսպէս ձեռքերնին անցած գեղեցիկ առիթներն ու յաջողութիւնները՝ աննոգութեամբ կամ անմտութեամբ կկորսընցընեն, և լետոյ անօգուտ ցաւ ու միշտ կրաշեն՝ երբ ալ շնտ ուշ է...